

กรอบแนวคิดทางภูมิศาสตร์ว่าด้วยการวิเคราะห์:
พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก

A Geographical Conceptual Framework:
Space, Emotion, and Feeling

นราธร สายเส็ง / Naratorn Saiseng¹

Received: Jun. 19, 2025 Revised: Aug. 15, 2025 Accepted: Oct. 22, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เกิดขึ้นมาจากการตั้งข้อสังเกตที่ว่า สถานการณ์ปรากฏการณ์ ตลอดจนปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมล้วนมีอารมณ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับอารมณ์จึงเป็นปัจจัยสำคัญไม่น้อยไปกว่าเหตุผล ดังนั้นถ้าสามารถทำความเข้าใจอารมณ์ในมิติทางสังคมที่ต่างไปจากการอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิมจะสามารถทำได้หรือไม่และจะขยายพรมแดนความรู้เพิ่มขึ้นมากน้อยเพียงใดด้วยเหตุนี้ผู้เขียนซึ่งมีความสนใจหลงใหลทางด้านภูมิศาสตร์จึงต้องการนำเสนอแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์ของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan ที่สามารถนำมาเป็นกรอบอธิบายปรากฏการณ์ทางอารมณ์ในมิติทางสังคมได้ โดยความน่าสนใจของกรอบคิดนี้คือ ไม่ได้มองว่าอารมณ์เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวแต่อารมณ์เกี่ยวพันกับพื้นที่ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ทั้งนี้ผู้เขียนได้พยายามนำกรอบแนวคิดดังกล่าวมาสังเคราะห์แล้วสร้างเป็นรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานคิดทางภูมิศาสตร์ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือเชิงคุณภาพในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ

¹คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

¹Faculty of Education, Bansomdejchaopraya Rajabhat University

พื้นที่ในมิติอารมณ์และความรู้สึก โดยแบ่งเป็น 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) จุดเริ่มเปลี่ยน คือ ขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่เริ่มกระตุ้นอารมณ์ 2) กำเนิดอารมณ์ คือ ขั้นที่อารมณ์เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ 3) อารมณ์ร่วม คือ ขั้นที่เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์แพร่กระจายและส่งผลกระทบต่อพื้นที่ 4) ความรู้สึกก่อรูป คือ ขั้นที่อารมณ์แปรเปลี่ยนเป็นความรู้สึกผ่านพื้นที่ 5) ดีความผลิตรสร้างความหมาย คือ ขั้นที่สร้างความหมายระหว่างตัวเรากับพื้นที่ และ 6) วงกลับเปลี่ยนแปลง คือ ขั้นที่อารมณ์และความรู้สึก สร้างการรับรู้และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง บททศวรรษวิชาการขั้นนี้ผู้เขียนไม่ได้ต้องการผลลัพธ์ปลายทางที่สมบูรณ์ แต่อย่างน้อยก็สามารถเปิดพื้นที่เชิงการเรียนรู้ใหม่ ๆ มีแว่นของการวิเคราะห์เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่หลากหลายและลึกซึ้งขึ้น

คำสำคัญ : ภูมิศาสตร์มนุษย์ พื้นที่ อารมณ์ ความรู้สึก

Abstract

This academic article emerged from the observation that situations, phenomena, and problems occurring in society all involve emotions. Emotions are therefore as significant as reason. This study asks whether understanding emotions in their social dimensions—differently from traditional scientific approaches—could expand the boundaries of knowledge. For this reason, the author, who has a strong interest in geography, presents concepts in human geography proposed by Doreen Massey, Nigel Thrift, and Yi-Fu Tuan as a framework for explaining emotions in social dimensions. This conceptual framework does not view emotions as arising in isolation; rather, it understands emotions as intricately connected with space through complex relational processes. The author synthesizes these conceptual frameworks and constructs an analytical model of

emotions and feelings grounded in geographical thinking. This model is intended as a qualitative tool for analyzing human–space interactions in emotional and affective dimensions. This is divided into six stages: 1) Point of Transformation - the stage where spatial changes begin to stimulate emotions; 2) Emotional Genesis - the stage where emotions arise in response to spatial changes; 3) Shared Emotions - the stage where emotional reactions spread and shape the atmosphere of spaces; 4) Feeling Formation - the stage where emotions are interpreted and consolidated into feelings through spatial experience; 5) Interpretive Meaning-Making - the stage of producing meanings in the relationship between individuals and space; and 6) Cyclical Transformation - the stage where emotions and feelings shape perceptions and contribute to subsequent spatial changes. This article does not aim to provide definitive conclusions; rather, it aims to open new avenues for learning and to offer analytical lenses for understanding diverse and deeper social phenomena.

Keywords : Human Geography, Space, Emotion, Feeling

บทนำ

กระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมล้วนมีความเกี่ยวข้องกับอารมณ์และความรู้สึก การทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์โดยใช้กรอบคิดเชิงภูมิศาสตร์สามารถเป็นแกนยึดคิดสู่การอธิบาย วิเคราะห์ เชื่อมโยงประเด็น เพื่อทำความเข้าใจปฏิสัมพันธ์ระหว่างอารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผลในมิติที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นได้ จะเห็นว่าเหตุผลมักเป็นหลักสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าหลายครั้งอารมณ์ก็เป็นเหตุผลหนึ่งหรืออาจมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจหลัก

ไม่ต่างกัน เท่าที่ผ่านมาเวลาเรากล่าวถึงอารมณืมักเป็นมุมมองทางวิทยาศาสตร์ จิตวิทยา หรือการผลักดันให้เป็นภาระส่วนบุคคลที่ต้องจำกัดเก็บซ่อนหรือแสดงออก ตามความคิดเห็นของผู้เขียนรู้สึกว่าการกล่าวถึงอารมณืมักเป็นจุดหรือ ช่วงเวลาหนึ่งของสถานการณ์ที่ปรากฏและหายไป หรือการแสดงออกที่ขาด สติสัมปชัญญะ (คำว่ามีอารมณืในการรับรู้ของคนไทยจะค่อนข้างลบ เสียมากกว่า) หากทุกการกระทำของมนุษย์หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในสังคม มีอารมณืแฝงอยู่ การทำความเข้าใจกับอารมณืเพื่อรับรู้ถึงการดำรงอยู่ การใช้ อารมณืเพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลง หรือมีปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่ออารมณืบ้าง

ในบทความนี้ผู้เขียนมีความพยายามนำเอาแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์ ของ Doreen Massey ที่กล่าวถึง พื้นที่อันเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์เชิง อำนาจและพลวัตของกระแสทุนและวัฒนธรรม มาเชื่อมกับแนวคิดของ Nigel Thrift ที่เสนอมิติทางภูมิศาสตร์ของอารมณื และเชื่อมไปกับ Yi-Fu Tuan ที่ให้ ความสำคัญกับพื้นที่และสถานที่โดยมีประสบการณ์เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยผู้เขียน ได้นำแนวคิดจากนักภูมิศาสตร์ 3 ท่าน มาเป็นฐานคิดและทดลองสร้างรูปแบบ การวิเคราะห์อารมณืและความรู้สึก ดังนั้นจึงมีความคาดหวังว่ากรอบแบบ การวิเคราะห์ 6 ขั้นตอนที่ได้เสนอไปนี้ จะเป็นเครื่องมือเชิงคุณภาพทางภูมิศาสตร์ ที่ช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงอยากชวน ผู้อ่านเดินทางไปพร้อมกันด้วยการเปิดมุมมอง คลื่นความคิดแล้วลองเดินตาม แผนที่ที่ผู้เขียนได้วางไว้เพื่อนำไปสู่การพิจารณา วิเคราะห์ ถึงปฏิสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับพื้นที่ในมิติทางภูมิศาสตร์ ซึ่งพื้นที่ในมุมมองภูมิศาสตร์ที่สื่อในบทความนี้ ไม่ได้เป็นเพียงฉากหรือพื้นที่เชิงกายภาพของการเปลี่ยนแปลงเท่านั้น แต่เป็นส่วนหนึ่งของการก่อรูป สร้างอารมณื เกิดความรู้สึก อย่างเป็นทางการเป็นผล

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อนำเสนอแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์ของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan ที่สามารถนำมาเป็นกรอบการอธิบายปรากฏการณ์ ทางอารมณืในมิติทางสังคม

2. เพื่อสร้างรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานคิดทางภูมิศาสตร์สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพื้นที่ในมิติอารมณ์และความรู้สึก

ภูมิศาสตร์กับความเกี่ยวข้องของพื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก

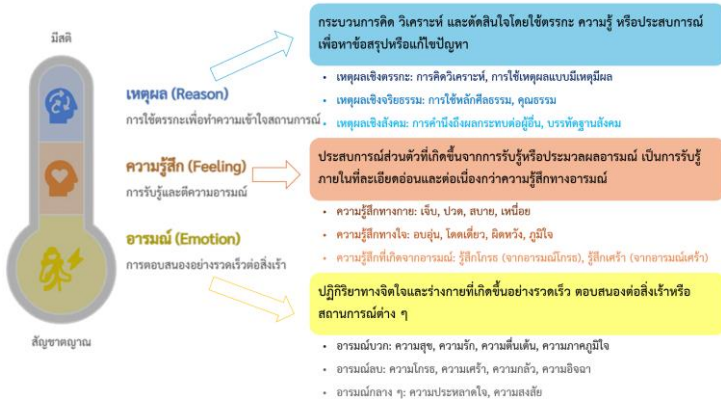
หากพิจารณาสิ่งที่กระทำไปผ่านเงื่อนไทม์ของเวลา การใช้ชีวิตของมนุษย์ต่างผูกโยงกับอารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผลไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เราใช้อารมณ์หรือเหตุผลในการตัดสินใจ แน่แน่นอนว่ามนุษย์เราถูกสอนให้ครุ่นคิดและมีเหตุมีผล และอย่าใช้อารมณ์ให้อยู่เหนือเหตุผล ความน่าสนใจในประเด็นนี้อยู่ที่ว่าเรามองปลายทางของปรากฏการณ์นี้อย่างไร

อารมณ์ (Emotion) คือ การตอบสนองอย่างรวดเร็วแบบทันทีทันใดต่อสิ่งเร้า อารมณ์เป็นส่วนหนึ่งของกลไกการเอาตัวรอด และเป็นสัญญาณเริ่มต้นที่ส่งข้อมูลไปยังสมอง มักเกิดขึ้นก่อนเหตุผลและมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของมนุษย์ ขณะที่ความรู้สึก (Feeling) เป็นการรับรู้และตีความอารมณ์ที่เกิดขึ้น เป็นประสบการณ์ส่วนตัวที่ลึกซึ้งกว่าอารมณ์และมักเกี่ยวข้องกับการประมวลผลทางความคิด ความรู้สึกเป็นนามธรรมมากกว่า และได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์ส่วนตัว วัฒนธรรม และความทรงจำในอดีต ส่วนเหตุผล (Reason) คือ กระบวนการคิดวิเคราะห์ การใช้ตรรกะ และการประมวลข้อมูลเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ วางแผน และตัดสินใจ เหตุผลนั้นจะช่วยให้เราสามารถควบคุม จัดการ และให้ความหมายกับอารมณ์และความรู้สึกได้ การใช้เหตุผลไม่ได้หมายความว่าเราปราศจากอารมณ์ แต่เป็นการนำอารมณ์มาเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจอย่างมีสติ (ภาพที่ 1) หลายครั้งเหตุผลก็ถูกมองว่าเป็นกลไกที่แยกขาดออกจากอารมณ์ แต่ในความเป็นจริงแล้วอารมณ์และเหตุผลจะทำงานควบคู่กัน ทั้งนี้เคยมีคำกล่าวว่า แม้แต่การตัดสินใจที่ดูเหมือนมีเหตุผลที่สุดกลับมีอารมณ์หรือความรู้สึกบางอย่างแฝงอยู่ แต่ในบางกรณีเหตุผลอาจอยู่ในสถานะของข้ออ้างเพื่อตอบสนองต่อสภาวะอารมณ์ก็เป็นได้

การหันกลับมาให้ความสนใจเกี่ยวกับอารมณ์ (Emotional turn) คือ จุดเปลี่ยนทางความคิดในสาขาวิชาภูมิศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 ถึงต้นศตวรรษที่ 21 ที่ในอดีตมุ่งศึกษาเชิงปฏิฐานนิยม ความรู้ที่ได้ต้องพิสูจน์ได้ในเชิงวิทยาศาสตร์และให้ความสำคัญในเชิงปริมาณเป็นหลัก และเป็นการศึกษาแบบแยกส่วน ซึ่งการศึกษาเช่นนี้ถูกมองว่ามีได้นำความเป็นมนุษย์และกรอบเชิงสังคมและวัฒนธรรมที่ซับซ้อนเข้าไปมีส่วนร่วม โดย Anderson and Smith (2001) และ Davidson, Bondi and Smith (2006) ได้กล่าวในงานภูมิศาสตร์เชิงอารมณ์ (Emotional Geographies) ในทิศทางเดียวกันว่า “การเพิกเฉยต่ออารมณ์และความรู้สึก จะทำให้ความเข้าใจต่อโลกไม่ครบถ้วน” เหตุนี้จึงทำให้นักภูมิศาสตร์กลับมาทบทวนและให้ความสำคัญกับอารมณ์และความเป็นมนุษย์อีกครั้ง

กรอบการศึกษาภูมิศาสตร์อาศัยการพิจารณาในมิติของพื้นที่และเวลา (Space and Time) เป็นหลักยึด พื้นที่ในที่นี้ไม่ได้มองพื้นที่ในเชิงกายภาพที่แน่ชัดหรือมองเฉพาะสิ่งที่ปรากฏตามสายตาที่มนุษย์เห็นเท่านั้น หากแต่มองลึกไปถึงพื้นที่เชิงนามธรรม พื้นที่เชิงการนึกคิดที่ปฏิสัมพันธ์กันและปรากฏไปยังพื้นที่ทางกายภาพที่มีองค์ประกอบภายในพื้นที่กระทำการอยู่ผ่านเงื่อนไขของเวลา โดยเวลาจะเป็นเหมือนตัวควบคุมการอธิบายปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าเกิดขึ้นช่วงไหน เวลาใด มีการแปรเปลี่ยน เปลี่ยนแปลง เปลี่ยนผ่านไปอย่างไร การเปลี่ยนผ่านไม่ได้เป็นเพียงการเคลื่อนที่จากสถานะหนึ่งไปสู่อีกสถานะหนึ่ง แต่เป็นกระบวนการที่เต็มไปด้วยความไม่แน่นอน ความขัดแย้ง และการปรับตัว ซึ่งล้วนแล้วแต่ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็นความหวัง ความกลัว ความสูญเสีย ความสุข หรือความท้อทาย (Ahmed, 2014) อารมณ์เหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว แต่เกิดขึ้นภายในพื้นที่ ในทางกลับกันพื้นที่ก็อยู่ในสถานะของผู้รังสรรค์ ให้ความหมายและสร้างการรับรู้ผ่านอารมณ์ ความรู้สึก ขององค์ประกอบที่อยู่ภายในด้วย เพราะฉะนั้นในส่วนถัดไป ผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอแนวคิดทางภูมิศาสตร์ที่เป็นแนวทาง

ในการวิเคราะห์อารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผล เพื่อให้เห็นมุมมองที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 1 กรอบการรับรู้อารมณ์ ความรู้สึก และเหตุผล

(ที่มา : นราธร สายเส็ง, 2568)

แนวคิดทางภูมิศาสตร์ของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan

ในโลกวิชาการได้มีการศึกษาประเด็นเกี่ยวกับอารมณ์ไว้อย่างกว้างขวางตลอดจนในวงวิชาการไทย ได้ทำการศึกษาประเด็นอารมณ์และความรู้สึกไว้อย่างน่าสนใจหลากหลายงานที่ปูทางสร้างพื้นที่วิเคราะห์ ทดลอง ถกเถียงสู่การขยายพรมแดนความรู้ใหม่ อย่างไรก็ตามในส่วนนี้จึงขอแนะนำเสนอแนวคิดของนักภูมิศาสตร์มนุษย์ที่มีอิทธิพล 3 ท่าน ได้แก่ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan เพื่อให้เข้าใจภูมิหลัง หลักการแนวคิดของเขาสำหรับนำไปเป็นฐานหรือกรอบการอธิบายถึงอารมณ์ ความรู้สึก ที่แสดงออก (อาจไม่ได้ใช้เพื่อทำความเข้าใจในบริบทนี้โดยเฉพาะแต่สามารถใช้เป็นแว่นหรือแผนที่สำหรับวิเคราะห์ในประเด็นหรือปรากฏการณ์อื่น ๆ ได้)

Doreen Massey (เกิดเมื่อวันที่ 3 มกราคม ค.ศ. 1944 และเสียชีวิตเมื่อวันที่ 11 มีนาคม ค.ศ. 2016) เป็นนักภูมิศาสตร์ผู้ทรงอิทธิพลชาวอังกฤษได้นำเสนอแนวคิดเรื่องพื้นที่ (Space) ที่ท้าทายมุมมองดั้งเดิมที่มองว่าพื้นที่

เป็นเพียงที่ว่างเปล่าหรือเป็นฉากหลังสำหรับกิจกรรมทางสังคมเท่านั้น Massey (2005) เธอได้เสนอว่า พื้นที่ควรถูกทำความเข้าใจเสียใหม่ในฐานะผลผลิตเชิงความสัมพันธ์ (Relational Product) ซึ่งหมายความว่าพื้นที่ไม่ได้มีอยู่ด้วยตัวของมันเอง แต่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องผ่านปฏิสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ และเครือข่ายที่หลากหลายระหว่างผู้คน วัตถุ และกระบวนการต่าง ๆ Massey (1994) ยังเสนอแนวคิด Power Geometry ที่อธิบายว่าความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีบทบาทสำคัญในการกำหนดโครงสร้างของพื้นที่และการเข้าถึงทรัพยากรที่แตกต่างกัน ผู้คนและกลุ่มต่าง ๆ มีความสามารถในการเคลื่อนที่และเชื่อมโยงกับโลกภายนอกไม่เท่ากัน จึงส่งผลต่อการรับรู้และประสบการณ์ของพื้นที่และสถานที่ต่างกัน อีกทั้งเธอยังมองว่าสถานที่มีหลายอัตลักษณ์ (Multiple Identities) และไม่ได้ถูกทำลายด้วยกระบวนการของโลกาภิวัตน์ แต่ถูกสร้างผ่านความเชื่อมโยงบนฐานความสัมพันธ์ของโลกใบเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างเวลาและพื้นที่สองสิ่งนี้ไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ พื้นที่จึงเป็นผลผลิตของความสัมพันธ์หลากหลายระดับ ดังนั้นพื้นที่ในความหมายของ Doreen Massey ไม่ใช่พื้นที่ที่ตายแล้วหรือแข็ง แต่เป็นพื้นที่ที่กำลังก่อรูปอย่างเป็นพลวัต (Space as always becoming) พื้นที่เป็นกระบวนการที่กำลังดำเนินไป ไม่ใช่ผลลัพธ์สุดท้าย การเปลี่ยนผ่านจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการก่อรูปพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งหมายความว่าพื้นที่และอัตลักษณ์ทางพื้นที่ก็มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเช่นกัน

Nigel Thrift (เกิดเมื่อวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1949 - ปัจจุบัน) นักภูมิศาสตร์ชาวอังกฤษที่ได้บุกเบิกการศึกษาภูมิศาสตร์ที่เกี่ยวกับอารมณ์ ความสนใจของเขามาพร้อมกับกระแสความคิดแบบหลังสมัยใหม่ที่ตั้งคำถามต่อกระแสความคิดและผลขององค์ความรู้เดิม Thrift (2000) ได้ให้ข้อเสนอในงานของเขาว่า การศึกษาที่มุ่งเน้นแต่การนำเสนอผ่านสัญลักษณ์ ภาษาและข้อความ สิ่งเหล่านี้อาจจะเลยประสบการณ์ทางกายภาพและสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน แท้จริงแล้วเราควรหันมาสนใจวิธีการที่ผู้คนและวัตถุต่าง ๆ มีปฏิสัมพันธ์ในโลกจริงมากกว่าจะศึกษาเพียงแค่ความหมายหรือความเป็น

ตัวแทนในการศึกษานั้นควรเน้นไปที่การทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น (What happens) และวิธีการที่สิ่งต่าง ๆ ได้รับการก่อตัว (How things are enacted) มากกว่าการมุ่งหาความหมายหรือการตีความจากสัญลักษณ์เพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้งานของเขาจึงพัฒนามาจากองค์ความรู้ข้ามศาสตร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีอาฟเฟกต์ (Affect theory) เรียกเป็นภาษาไทยว่าทฤษฎีผัสสารมณณ์ ซึ่งอาทิตย์ เจียมรัตตัญญู ได้ใช้เป็นคนแรก (ชัยรัตน์ พลमुख, 2562, น.325) เป็นสิ่งที่ขยายไปไกลกว่าคำว่าอารมณ์ (Emotion) ทั้งนี้ผู้เขียนขอใช้คำแปลตามอาทิตย์ เจียมรัตตัญญูเพื่อให้ได้ความหมายตรงกับ Thrift ที่ได้นำเสนอไว้ โดยคำว่า “affect” หรือ “ผัสสารมณณ์” หมายถึง ประสบการณ์ของผัสสะที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันทีโดยที่ยังไม่ได้ผ่านกระบวนการตีความ (อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู, 2562) ในงานเขียนของ Thrift (2004) พยายามมุ่งเป้าไปที่ผัสสารมณณ์ เพราะเกิดขึ้นและส่งผลต่อผู้คนในพื้นที่โดยที่ยังไม่ถูกแปลงเป็นความหมาย เขายังเสนอต่อว่าการจัดวางพื้นที่สามารถกระตุ้นหรือควบคุมผัสสารมณณ์ของผู้คนได้อีกด้วย

หากพิจารณาแนวคิดของ Thrift สามารถสรุปได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่

- 1) ภูมิศาสตร์ของผัสสารมณณ์ (Geographies of Affect) เขาให้ความสำคัญกับวิธีที่อารมณ์แผ่กระจายและทำงานในพื้นที่ ไม่ว่าจะจะเป็นความตึงเครียดในพื้นที่สาธารณะ ความรู้สึกร่วมของความหวังในการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือความรู้สึกไม่สบายใจในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย ผัสสารมณณ์เหล่านี้มีพลังในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและพื้นที่ได้
- 2) ร่างกายและผัสสะ (Body and Senses) เขาอธิบายว่าบทบาทของร่างกายและประสาทสัมผัสในการรับรู้และตอบสนองต่อพื้นที่ มีส่วนสำคัญต่ออารมณ์และความรู้สึก
- 3) การปฏิบัติและประสิทธิภาพ (Practices and Performances) เขาได้ให้คำอธิบายว่าผัสสารมณณ์นั้นถูกผลิตซ้ำและแสดงออกผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างมีนัยยะ การปฏิบัติการในพื้นที่โดยมีอารมณ์ขับเคลื่อนอย่างมีประสิทธิภาพนั้นสามารถก่อสร้างพื้นที่หรือทำลายพื้นที่ในรูปแบบที่เคยเป็นมาก่อนได้เช่นกัน (Thrift, 2000) ดังนั้นสำหรับ Thrift แล้วกระบวนการ

ที่อุดมไปด้วยอารมณ์ความรู้สึก ที่ไม่ได้เป็นเพียงผลพวงของการเปลี่ยนแปลง แต่เป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนหรือก่อรูปการเปลี่ยนแปลงนั้น ๆ ในพื้นที่

Yi-Fu Tuan (เกิดเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม ค.ศ. 1930 และเสียชีวิต เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม ค.ศ. 2022) เขาได้รับการยกย่องว่าเป็นนักภูมิศาสตร์ มนุษยนิยม ชาวจีน-อเมริกัน เพราะสิ่งที่เขาคิดและเสนอแตกต่างจากการศึกษา ในแนวกระแสหลัก ซึ่งเป็นการหันเหของภูมิศาสตร์ที่ไม่ได้มองโลกแบบ ปฏิฐานนิยม แต่ดึงตัวคนหรือมนุษย์เข้ามาเป็นองค์ประกอบหลักเพื่อพิจารณา ซึ่งหมายความว่าเป็นการมองให้ลึกไปกว่าสิ่งที่ตาเห็น แนวคิดหลักของ Tuan สามารถนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้ 1) พื้นที่และสถานที่ (Space and Place) Tuan (1977) เสนอไว้ว่า พื้นที่ คือสิ่งที่ไร้รูปร่างและไม่มี ความหมาย จนกว่าจะถูกทำให้เป็น สถานที่หรือถิ่นที่ ด้วยการเติมประสบการณ์ของมนุษย์ เข้าไปในพื้นที่ สถานที่หรือถิ่นที่จึงเป็นเหมือนศูนย์รวมของความหมาย คุณค่า และความผูกพันทางอารมณ์ ดังนั้นพื้นที่กับสถานที่ในความหมายของเขา จึงต่างกันอย่างมาก หากตามทัศนะของผู้เขียนอาจเปรียบพื้นที่เหมือนกับคำว่า บ้านในเชิงกายภาพในฐานะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย แต่ถิ่นที่เปรียบได้กับคำว่า บ้านเช่นกันแต่มีอารมณ์ ความรู้สึก และความผูกพันเข้าไปเกี่ยวข้องจึงมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่าบ้านเชิงกายภาพ 2) ความผูกพันเชิงพื้นที่ Tuan (1990) เขาได้บัญญัติคำว่า Topophilia เพื่ออธิบายถึงอารมณ์ที่มนุษย์มีต่อสถานที่ ความรัก ความผูกพัน และความรู้สึกดี ๆ ที่มีต่อสถานที่หนึ่ง ๆ ความรู้สึกเหล่านี้ มีส่วนในการทำความเข้าใจต่อการตอบสนองของการเปลี่ยนผ่านต่าง ๆ เมื่อสถานที่อันเป็นที่รักมีการเปลี่ยนแปลง ผู้คนอาจต้องเผชิญกับความรู้สึก สูญเสียหรือไม่สบายใจ และ 3) ภูมิทัศน์ของความรู้สึก (Landscapes of Feeling) Tuan (1977) อธิบายว่า ภูมิทัศน์ไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่มองเห็นได้เท่านั้น แต่เป็น สิ่งที่รับรู้ผ่านผัสสะ ประสบการณ์ทั้งหมดของมนุษย์ รวมถึงฟังเฟื่องไปด้วย อารมณ์ ความรู้สึก ความทรงจำ และความหมายของแต่ละบุคคล ดังนั้นสำหรับ Tuan กระบวนการที่ส่งผลกระทบโดยตรงต่อความรู้สึกผูกพันและความหมาย ที่มนุษย์มีต่อสถานที่ อย่างเช่น การสูญเสียสถานที่หรือถิ่นที่แล้วมีการสร้าง

พื้นที่ใหม่ขึ้นมาแทน หรือการปรับเปลี่ยนความหมายของสถานที่เดิม ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับอารมณ์ ณ ขณะนั้น ความรู้สึกที่แปรเปลี่ยน

เราจะเห็นว่าแนวคิดของ Massey, Thrift และ Tuan แม้จะมีความแตกต่างกันในจุดเน้น แต่สามารถนำมาเชื่อมโยงและเสริมเติมซึ่งกันและกัน เพื่อสร้างความเข้าใจอย่างรอบด้านได้ Massey ช่วยให้เราเข้าใจว่าพื้นที่เป็นพลวัต และถูกประกอบสร้างผ่านความสัมพันธ์จากกระแสที่หลากหลาย Thrift นำเสนอ มิติของอารมณ์ที่เป็นแรงขับเคลื่อนซึ่งมองไม่เห็นแต่ทรงพลังในการก่อรูป และเปลี่ยนแปลงพื้นที่ และ Tuan ช่วยให้เราเข้าใจถึงมิติส่วนบุคคลที่ซึมซับ รับรู้ประสบการณ์ ความผูกพัน และผลิตสร้างความหมายใหม่ให้กับพื้นที่ จนแปรเปลี่ยนเป็นถิ่นที่

วิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกผ่านแนวคิดทางภูมิศาสตร์

ผู้เขียนพยายามนำเอาแนวคิดทางภูมิศาสตร์ของทั้ง 3 คนมาทดลอง สร้างเป็นวงจรการวิเคราะห์พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึกที่จะฉายภาพว่า ปรากฏการณ์แต่ละส่วนมีการเชื่อมโยงและส่งผลกระทบซึ่งกันและกันอย่างไร โดยพื้นที่ตามทัศนะของ Massey ผู้เขียนเรียกปรากฏการณ์ส่วนนี้ว่า “จุดก่อกำเนิดอารมณ์” เพราะเขามองว่าพื้นที่เป็นผลผลิตเชิงความสัมพันธ์ (Relational Product) และเป็นพลวัตเสมอ อีกทั้งยังเป็นที่ยับยั้งกันของกระแส ผู้คน และความสัมพันธ์ที่หลากหลาย การเปลี่ยนแปลงของ “พลวัตเชิงพื้นที่” นี้เองที่เป็นสิ่งเร้าโดยตรงที่ก่อให้เกิดอารมณ์ ฉะนั้นจะเห็นว่าเมื่อโครงสร้าง ความสัมพันธ์ในพื้นที่เปลี่ยนไป เช่น การที่กระแสทุนเข้ามาในชุมชนเก่า การที่ผู้คนถูกเคลื่อนย้ายออกจากที่อยู่อาศัย หรือการที่ภูมิทัศน์ถูกรบกวน ด้วยเสียงและกลิ่นไม่พึงประสงค์ สิ่งเหล่านี้จะกระตุ้นปฏิกิริยาทางสรีรวิทยา (อารมณ์) ทันทีทันใด เช่น หัวใจเต้นเร็วจากความตกใจ เหงื่อออกจากการถูกคุกคาม หรือการหวาดกลัวจากความไม่คุ้นเคย

อารมณ์ตามทัศนะของ Thrift ผู้เขียนเรียกปรากฏการณ์ส่วนนี้ว่า “พลังงานขับเคลื่อนอารมณ์” เพราะเขาให้ความสำคัญกับผัสสาอารมณ์ (Affect) ซึ่งเป็นพลังงานที่มองไม่เห็นแต่ทรงพลังที่เกิดขึ้นก่อนการรับรู้เชิงสำนึก เกิดขึ้น

โดยอัตโนมัติ รวดเร็ว และไม่จำเป็นต้องผ่านการไตร่ตรอง ซึ่งต่างจากอารมณ์ (Emotion) ที่เกิดขึ้นหลังการประมวลผลทางความคิดและตีความ ฉะนั้นเมื่ออารมณ์ถูกประมวลและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพขึ้น เช่น การเต้นของหัวใจที่เร็วขึ้น ผัสสาธรมณ์จะทำงานในระดับที่กว้างขึ้น อีกทั้งมันสามารถแผ่กระจายไปในพื้นที่และสร้างบรรยากาศหรือโทนของพื้นที่นั้น ๆ ได้ด้วย เช่น ความตึงเครียดในพื้นที่ประท้วง ความรู้สึกครึกครื้นในตลาดนัด ความรู้สึกตื่นเต้นที่เกิดขึ้นทันทีเมื่อเข้าสู่สนามกีฬา หรือการรู้สึกเย็นใจจากการนั่งตากลมทะเลโดยไม่ต้องคิด อย่างไรก็ตามสิ่งเหล่านี้ยังเป็นวัตถุดิบตั้งต้นที่สมองจะนำไปประมวลผลและตีความให้กลายเป็นความรู้สึกที่ระบุได้ในอีกทอดหนึ่ง

สถานที่ตามทัศนะของ Tuan ผู้เขียนเรียกปรากฏการณ์ในส่วนนี้ว่า “พื้นที่แห่งความรู้สึกและการผลิตสร้างความหมาย” จะเห็นว่าเขาพยายามอธิบายว่าพื้นที่ได้กลายเป็นถิ่นที่ก่อก่อเมื่อเราผลิตสร้างความหมายหรือใส่ประสบการณ์ ความทรงจำ ทำให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์ ความรู้สึก จึงก่อร่างสร้างตัวและทำให้สถานที่มีความหมายเป็นถิ่นที่ ฉะนั้นจากอารมณ์ที่ถูกขับเคลื่อนโดยอารมณ์ร่วม ผู้คนจะใช้การตีความทางความคิดและประสบการณ์ส่วนตัวเพื่อแปลสิ่งเหล่านั้นให้เป็นความรู้สึกที่ชัดเจน เช่น ความรู้สึกโศกเศร้าจากการสูญเสียบ้านเก่าอันเป็นที่รัก ความรู้สึกผิดหวังที่สถานที่เคยรักถูกทำลาย หรือความรู้สึกอบอุ่นใจเมื่อได้กลับมาเยี่ยมบ้านเกิดเมืองนอน ความรู้สึกเหล่านี้ได้แฝงฝังหรือฝังแน่นอยู่ในสถานที่ ถิ่นที่นั้น ๆ และส่งผลต่อการรับรู้และปฏิสัมพันธ์กับพื้นที่

เพื่อให้แนวคิดเหล่านี้ฉายภาพให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น จะขอเสนอการวิเคราะห์ใน 3 ประเด็นที่เชื่อมโยงกับแนวคิดของ Massey, Thrift และ Tuan พร้อมยกตัวอย่างปรากฏการณ์เกี่ยวกับพื้นที่ริมน้ำในเมืองเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของพื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก ที่ทำงานร่วมกันได้ชัดเจนขึ้น ดังนี้

ประเด็นที่ 1) ลักษณะเฉพาะของการเปลี่ยนผ่านเชิงพื้นที่ กรณีตัวอย่างการเปลี่ยนผ่านของพื้นที่ริมน้ำเก่าไปสู่พื้นที่ริมน้ำในมิติใหม่ ตามแนวคิดของ

Massey ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านคือการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างและรูปแบบของการเชื่อมโยงสัมพันธ์ในพื้นที่ การปรับเปลี่ยนตำแหน่งและกระแสของทุนผู้คน วัฒนธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความหลากหลายของวิถีชีวิตใหม่ ๆ วิเคราะห์ได้ว่าพื้นที่ริมน้ำที่เป็นแหล่งที่อยู่ของผู้คนดั้งเดิมที่อาชีพผูกโยงกับโครงสร้างทางการเกษตร กำลังเปลี่ยนไปสู่เครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ในพื้นที่ มีการเข้ามาลงทุนในพื้นที่ริมน้ำเพื่อสร้างเป็นย่านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ส่งผลให้วิถีชีวิตริมน้ำเปลี่ยนไป เกิดการทับซ้อนของวิถีชีวิตแบบเก่ากับใหม่ ส่วนแนวคิดของ Thrift ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านได้สร้างชุดของผัสสาสมณ์ที่ไม่เป็นเส้นตรง แต่มีความซับซ้อน เช่น ความรู้สึกตื่นเต้นกับสิ่งใหม่ ความกังวลกับอนาคต ความตึงเครียดจากการเผชิญหน้ากับความไม่แน่นอน ซึ่งทำงานผ่านร่างกายและประสาทสัมผัส วิเคราะห์ได้ว่า การเกิดผัสสาสมณ์ที่หลากหลายของคนในพื้นที่นั้นเป็นผลมาจากการปะทะกันระหว่างคนในพื้นที่ริมน้ำเดิมที่กำลังกังวลกับการเปลี่ยนแปลงหรือไม่สบายใจต่อคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงในทางกลับกันคนกลุ่มใหม่ก็กลับรู้สึกตื่นเต้นกับการพัฒนาที่ริมน้ำที่พวกเขาให้กลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง และตามแนวคิดของ Tuan ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านนั้นกระทบต่อความผูกพันและความหมายของสถานที่ ผู้คนอาจต้องเผชิญกับการสูญเสียสถานที่อันเป็นที่รัก หรือการสร้างสถานที่ใหม่จากพื้นที่ที่แปลกแยกสามารถวิเคราะห์ได้ว่า พื้นที่ริมน้ำที่ผูกโยงชีวิตกับสายน้ำแบบเก่าถูกถอดความหมายเดิมและใส่ความหมายใหม่เข้าไปผ่านการเปลี่ยนผ่านเชิงพื้นที่ เช่น ร้านกาแฟชุมชนริมน้ำที่คนในพื้นที่เดิมใช้สนทนายามเช้าค่อย ๆ เลือนหายและเกิดการเข้ามาของคนกลุ่มใหม่ในพื้นที่เดิมสร้างเป็นแกลเลอรี คาเฟ่ พื้นที่ริมน้ำในเมืองกำลังถูกทำทลายต่อการสร้างประสบการณ์ที่ต่างกันของคนในพื้นที่เดิมกับคนกลุ่มใหม่

ประเด็นที่ 2) พลวัตของอำนาจและการต่อรองในพื้นที่เปลี่ยนผ่านกรณีตัวอย่างการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำและการเปลี่ยนผ่าน ตามแนวคิดของ Massey ได้เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านมักเกี่ยวข้องกับการจัดระเบียบอำนาจเชิงพื้นที่ใหม่ กลุ่มที่มีอำนาจในการกำหนดทิศทางของกระแสและการเชื่อมโยง

เช่น รัฐบาล นักลงทุนขนาดใหญ่ จะมีบทบาทนำในการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ ในขณะที่กลุ่มชายขอบอาจถูกลดทอนอำนาจการต่อรอง สามารถวิเคราะห์ได้ว่า รัฐหรือกลุ่มทุนใหญ่มักมีอำนาจในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาพื้นที่ หากพื้นที่ริมน้ำในเมืองได้รับความสนใจและถูกกำหนดเป็นพื้นที่นำร่อง ในการพัฒนาทางเศรษฐกิจแบบบนลงล่าง ส่งผลให้เกิดปัญหาบนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งสามารถก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ได้ ส่วนแนวคิดของ Thrift เสนอไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงทางอำนาจ ก่อให้เกิดผัสสากรรมของความขัดแย้ง เช่น ความโกรธแค้นจากการถูกเวนคืนที่ดิน ความหวังจากการเคลื่อนไหวทางสังคม ความรู้สึกร่วมของการเป็นพวกเดียวกันในการประท้วง หรือความกลัวจากการถูกคุกคาม อารมณ์เหล่านี้ มีพลังในการขับเคลื่อนการต่อรองหรือการยอมจำนน ซึ่งสามารถวิเคราะห์ได้จากนโยบายการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำส่งผลให้กลุ่มคนดั้งเดิมบางกลุ่มถูกเวนคืนที่ดิน ประสบกับความสิ้นหวังและความโกรธแค้นจากการสูญเสียที่ดินดั้งเดิมของครอบครัวที่ตกทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งหากดำเนินการโดยไม่เป็นธรรม กลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบอาจรวมตัวกันต่อสู้และแสดงออกถึงอารมณ์แห่งการต่อต้าน ในขณะที่บางรายอาจประสบกับความรู้สึกหมดหนทางและยอมจำนน และตามแนวคิดของ Tuan ได้เสนอว่า การเปลี่ยนแปลงของอำนาจกระทบต่อสิทธิในสถานที่ และความรู้สึกเป็นเจ้าของของผู้คน การถูกกีดกันหรือถูกย้ายถิ่นฐานออกจากสถานที่เดิม ก่อให้เกิดความรู้สึกไร้ที่อยู่ หรือความไม่เป็นส่วนหนึ่งของสถานที่นั้น สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ที่ดินทำกินและบ้านเรือนริมน้ำที่เคยเป็นสถานที่แห่งความทรงจำและวิถีชีวิต ถูกเปลี่ยนให้เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ส่งผลให้ผู้คนต้องเผชิญกับการสูญเสียสถานที่และความรู้สึกไร้รากที่เคยผูกพันกับบ้านเกิด ทำให้เกิดวิกฤติเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่เคยเชื่อมโยงกับสถานที่ในพื้นที่ริมน้ำอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งอาจเป็นผลกระทบแบบลูกโซ่ตามมาในรูปแบบของความไม่เป็นเอกภาพในพื้นที่

ประเด็นที่ 3) การสร้างสรรค์และการทำลายสถานที่ในกระบวนการเปลี่ยนผ่าน กรณีตัวอย่างการฟื้นฟูพื้นที่เสื่อมโทรมริมน้ำในเมือง ตามแนวคิด

ของ Massey เสนอว่า พื้นที่เป็นสนามของการต่อสู้เพื่อกำหนดนิยามและจัดระเบียบความสัมพันธ์ใหม่ ๆ การเปลี่ยนผ่านอาจเป็นการทำลายโครงสร้างความสัมพันธ์เดิมเพื่อสร้างโครงสร้างใหม่ ซึ่งอาจทำให้บางพื้นที่สูญเสียเอกลักษณ์หรือความหมายเดิมไป วิเคราะห์ได้ว่า โครงการฟื้นฟูมักเกี่ยวข้องกับการนำทุนใหม่เข้ามา การสร้างโครงสร้างพื้นฐานใหม่ การดึงดูดคนกลุ่มใหม่ ทำให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนขึ้น อาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของพื้นที่จากแหล่งเสื่อมโทรมไปสู่ย่านการท่องเที่ยวริมน้ำที่น่าดึงดูด แต่ก็อาจเกิดการเบียดขับคนจนหรือคนดั้งเดิมออกไปได้เช่นกัน ส่วนแนวคิดของ Thrift เสนอว่า ผู้สสารมณณ์มีบทบาทในการสร้างสรรค์หรือทำลาย หากเป็นความหวัง ความสามัคคี อาจนำไปสู่การสร้างสรรค์พื้นที่ใหม่ ๆ ที่มีชีวิตชีวา ในขณะที่ความกลัว ความสิ้นหวัง อาจนำไปสู่การทิ้งร้างหรือการเสื่อมโทรมของพื้นที่ ได้วิเคราะห์ได้ว่า การปรากฏของผู้สสารมณณ์ที่หลากหลายในพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นความหวังของนักพัฒนาและผู้อยู่อาศัยใหม่ที่เห็นศักยภาพของพื้นที่ริมน้ำ ความรู้สึกหดหู่และสิ้นหวังของผู้อยู่อาศัยริมน้ำเดิมที่ย้ายถิ่นออก หรืออาจเป็นความรู้สึกมีชีวิตชีวาจากการมีพื้นที่ สถานที่ใหม่ ๆ ที่ได้รับการพัฒนาอย่างทันสมัย ทั้งนี้หากพิจารณาประเด็นดังกล่าวได้สะท้อนภาพของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่ได้ประโยชน์กับกลุ่มที่เสียประโยชน์ไปพร้อมกัน และตามแนวคิดของ Tuan เสนอว่า การเปลี่ยนผ่านเป็นกระบวนการที่ทดสอบความผูกพันกับสถานที่ เมื่อสถานที่เดิมเปลี่ยนไป ผู้คนต้องตัดสินใจว่าจะรักษา ความหมายเดิมหรือสร้างความหมายใหม่ ให้กับสถานที่นั้น หรือเลือกที่จะตัดขาดความสัมพันธ์กับสถานที่ที่เปลี่ยนไป สามารถวิเคราะห์ได้ว่า หากพื้นที่ริมน้ำในเมืองที่เคยรุ่งเรืองในอดีต ปัจจุบันกลับปรากฏว่าเป็นย่านเสื่อมโทรม การพัฒนาหรือรื้อฟื้นความเป็นเมืองส่งผลให้ผู้คนในพื้นที่ต้องเผชิญกับความทรงจำที่ขัดแย้ง ระหว่างอดีตที่ผูกพันกับปัจจุบันที่แปลกแยก ซึ่งได้สร้างประสบการณ์ของการปรากฏและหายไปของความทรงจำในผู้คนแต่ละกลุ่มอย่างน่าสนใจ

ฉะนั้นจากกรณีตัวอย่างที่วิเคราะห์ไว้ใน 3 ประเด็นโดยใช้แนวคิดของ Massey ที่เน้นไปที่ความสัมพันธ์เชิงพื้นที่อย่างมีพลวัต แนวคิดของ Thrift

ที่กล่าวถึงภูมิศาสตร์ของอารมณ์ และแนวคิดของ Tuan ที่ให้ความสำคัญกับความผูกพันเชิงพื้นที่กับประสบการณ์ สามารถสะท้อนปรากฏการณ์และฉายความสัมพันธ์ให้เห็นมิติจุลภาคที่ต่อขยายไปส่วนมหภาคได้ ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การเสนอรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานภูมิศาสตร์ในส่วนถัดไป

ข้อเสนอรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกบนฐานแนวคิดทางภูมิศาสตร์

จากการสังเคราะห์แนวคิดของนักภูมิศาสตร์ทั้ง 3 ท่านทำให้เห็นจุดร่วมและความเชื่อมโยงที่สามารถนำมาผนวกรวมในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ได้กว้างขวางขึ้น ผู้เขียนจึงพยายามนำเอาผลการวิเคราะห์อารมณ์กับความรู้สึกในมิติภูมิศาสตร์ข้างต้นมาสร้างเป็นรูปแบบวงจรเพื่อให้เห็นภาพและเป็นกรอบในการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ โดยเสนอเป็น 6 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) จุดเริ่มเปลี่ยน
- 2) กำเนิดอารมณ์
- 3) มีอารมณ์ร่วม
- 4) ความรู้สึกก่อรูป
- 5) ตีความผลิตสร้าง ความหมาย และ
- 6) วงกลับเปลี่ยนแปลง

1. จุดเริ่มเปลี่ยน กระบวนการเริ่มต้นจากการที่พื้นที่ไม่ได้อยู่นิ่งเฉยแต่เป็นพลวัตและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา (Massey, 2005) เช่น การเข้ามาของโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ การเคลื่อนย้ายประชากร หรือการปรับเปลี่ยนผังเมือง การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เป็นสิ่งที่กระทบต่อการดำรงอยู่ของผู้คนและสิ่งแวดล้อมโดยตรง

2. กำเนิดอารมณ์ เมื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ร่างกายของมนุษย์จะเกิดอารมณ์ ในรูปแบบของปฏิกิริยาทางสรีรวิทยาอย่างรวดเร็วและอัตโนมัติ (Damasio, 1994) เช่น ความรู้สึกตกใจเมื่อเห็นการรื้อถอนอาคาร ความตื่นเต้นเมื่อเห็นการก่อสร้างใหม่ หรือความรู้สึกไม่สบายใจจากเสียงดังและมลภาวะ นี่คือขั้นของการตอบสนองทางชีวภาพเบื้องต้น

3. มีอารมณ์ร่วม ปฏิกิริยาทางอารมณ์เหล่านั้นไม่ได้หยุดแต่จะถูกรับและแผ่กระจายในรูปของ ผัสสาอารมณ์ (Affect) (Thrift, 2004) เช่น ความรู้สึกอิมมูร์ หรือตึงเครียด ในย่านที่กำลังถูกเวนคืนที่ดินหรือความรู้สึก

มีชีวิตชีวาในย่านสร้างสรรค์ที่กำลังเฟื่องฟู อารมณ์ร่วมเหล่านี้ไม่ใช่แค่ความรู้สึกส่วนตัว แต่เป็นบรรยากาศที่แผ่กระจายในพื้นที่และมีอิทธิพลต่อการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

4. ความรู้สึกก่อรูป จากปฏิกริยาทางอารมณ์และอารมณ์ร่วมที่แผ่กระจาย ผู้คนจะเริ่มกระบวนการตีความทางความคิดโดยใช้ประสบการณ์ส่วนตัว ความทรงจำ ค่านิยม และบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Schachter and Singer, 1962) เพื่อให้เกิดเป็นความรู้สึก ที่ระบุได้ เช่น ความรู้สึกโศกเศร้า ความรู้สึกสิ้นหวัง ความรู้สึกภาคภูมิใจหรือความรู้สึกมีส่วนร่วม นี่คือการที่อารมณ์ที่ถูกแปลงเป็นประสบการณ์เชิงอัตวิสัยและมีความหมายขึ้นมา

5. ตีความผลิตสร้าง ความหมาย ความรู้สึกที่เกิดขึ้นนี้จะส่งผลโดยตรงต่อความผูกพันกับสถานที่ (Topophilia) และความรู้สึกต่อสถานที่หรือถิ่นที่ (Sense of Place) (Tuan, 1977) ผู้คนอาจรู้สึกที่สถานที่เดิมถูกทำลาย จนกลายเป็นพื้นที่ที่แปลกแยก หรือในทางกลับกัน ความรู้สึกใหม่ ๆ ก็อาจนำไปสู่การสร้างสถานที่ใหม่จากพื้นที่ที่ไม่เคยมีความหมายมาก่อน สถานที่ในความหมายของ Tuan จึงไม่หยุดนิ่ง แต่ถูกสร้างและตีความใหม่ผ่านประสบการณ์ทางอารมณ์ ความเป็นประจำวัน และวิถีชีวิต

6. วงกลับเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงของสถานที่ที่เกิดขึ้นจากการรับรู้และความรู้สึกของผู้คน เช่น การรวมตัวกันต่อต้าน การอพยพย้ายถิ่นออก การรวมกลุ่มเพื่อสร้างสรรค์ ก็จะย้อนกลับไปส่งผลกระทบต่อพลวัตเชิงพื้นที่ และโครงสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่นั้น ๆ อีกครั้ง กลายเป็นวงจรของการก่อร่างและรื้อถอนในเวลาเดียวกัน

ภาพที่ 2 รูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกผ่านแนวคิดทางภูมิศาสตร์
(ที่มา : นราธร สายเส็ง, 2568)

ดังนั้นจากวงจรที่ผู้เขียนได้ลองเสนอนี้จึงอยู่บนความเป็นไปได้ของการนำเอาแนวคิดทางภูมิศาสตร์มนุษย์มาเป็นฐานในการออกแบบการวิเคราะห์พื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก ดังนั้นเพื่อสร้างความเข้าใจมากขึ้น จึงขอนำรูปแบบการวิเคราะห์อารมณ์และความรู้สึกผ่านแนวคิดทางภูมิศาสตร์ (ภาพที่ 2) มาเป็นแกนในการอธิบายตัวอย่างปรากฏการณ์หนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ริมน้ำในเมือง (อาจตรงกับความเป็นจริงหรือเสริมสถานการณ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งเป็นเพียงแนวทางหนึ่งเท่านั้น) ดังนี้

ขั้นที่ 1 จุดเริ่มเปลี่ยน พื้นที่ริมน้ำเดิมที่มีเครือข่ายความสัมพันธ์ซับซ้อน เช่น ชุมชนริมคลอง ตลาดเก่า ที่อยู่อาศัยแบบดั้งเดิม ถูกเปลี่ยนผ่านสู่พื้นที่ใหม่ที่เชื่อมโยงกับกระแสทุนขนาดใหญ่ นักท่องเที่ยว และธุรกิจสมัยใหม่ เกิดการจัดระเบียบอำนาจใหม่ รัฐและทุนมีอำนาจเหนือชุมชนเดิม การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างความสัมพันธ์และพลวัตของพื้นที่นี้ คือจุดเริ่มต้นที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแง่อารมณ์และความรู้สึก

ขั้นที่ 2 กำเนิดอารมณ์ เพราะพื้นที่ที่ประกาศโครงการหรือเริ่มการรื้อถอนผู้คนในชุมชนดั้งเดิมจึงเริ่มมีอารมณ์ที่หลากหลายและเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เช่น

อารมณ์ตกใจ (จากข่าวสารการรื้อถอนที่แพร่เข้ามา) อารมณ์ใจหาย (เมื่อเห็นบ้านถูกรื้อถอนเพราะอยู่ที่นี้มาอย่างยาวนาน) หรืออารมณ์หวั่นไหว (กับอนาคตที่ไม่แน่นอน) ซึ่งเป็นปฏิกิริยาทางกายที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วของแต่ละบุคคลนี้ได้รับผลพวงมาจากพื้นที่ในแง่ของตัวการที่กระทำและเป็นฉากของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขั้นที่ 3 อารมณ์ร่วม แสดงให้เห็นว่าอารมณ์ของแต่ละบุคคลที่ได้รับผลกระทบแพร่กระจายออกสู่พื้นที่สร้างบรรยากาศร่วมในบริบทเดียวกัน จึงเกิดเป็นอารมณ์ของความไม่พอใจ และความสิ้นหวัง อาจแพร่กระจายไปทั่วทั้งชุมชน เกิดเป็นบรรยากาศของความตึงเครียดและความโศกเศร้า ขณะที่ในกลุ่มนักลงทุนหรือผู้อยู่อาศัยใหม่อาจมีอารมณ์ของ ความตื่นเต้น และ ความหวังที่จะเห็นพื้นที่นี้พัฒนาขึ้นเสียที อารมณ์เหล่านี้สร้างสนามพลังงานที่มองไม่เห็นในพื้นที่ และเกิดการปะทะสังสรรค์อยู่ตลอดเวลา

ขั้นที่ 4 ความรู้สึกก่อรูป อารมณ์และอารมณ์ร่วมข้างต้นจะถูกประมวลผลเป็นความรู้สึก ความรู้สึกต่างจากอารมณ์ตรงที่เกิดขึ้นในขณะที่รู้ตัวอันเป็นผลมาจากความทรงจำและประสบการณ์ที่ผ่านมา ดังนั้นในสถานการณ์นี้ ชาวบ้านดั้งเดิมบริเวณริมน้ำที่ได้รับผลกระทบจึงรู้สึกเจ็บปวด จากการถูกพลัดถิ่นเพราะบ้านถูกไล่ที่หรือรื้อถอน เกิดความรู้สึกเศร้ากับการสูญเสียวิถีชีวิต หรืออาจก่อรูปเป็นความรู้สึกโกรธกับความไม่เป็นธรรมและไร้ที่พึ่งที่กระแสน้ำใหญ่เข้ามา อันเป็นความคับข้องใจ ชุมนมอยู่ภายใน แต่ถ้าเป็นคนเมืองทั่วไปที่ไม่ได้รับผลกระทบ อาจรู้สึกตื่นเต้นกับสวนสาธารณะแห่งใหม่ รู้สึกภาคภูมิใจในการพัฒนาของเมือง เห็นพื้นที่ของความเป็นประจำวันที่ใช้ชีวิตได้รับการเปลี่ยนแปลง หรือบางคนอาจรู้สึกผิดบาปที่การพัฒนานี้แลงมาด้วยการพลัดถิ่นของคนในชุมชนริมน้ำ ความรู้สึกจึงก่อรูปต่างกันไปในแต่ละความสัมพันธ์

ขั้นที่ 5 ดีความผลิตสร้าง ความหมาย ความรู้สึกเจ็บปวดของชาวบ้านทำให้พื้นที่ริมน้ำเก่าที่เคยเป็นสถานที่แห่งชีวิตที่ฝังลึกผูกโยงกับความผูกพัน กลายเป็นสถานที่แห่งความทรงจำที่เจ็บปวด หรืออยู่ในสถานะของพื้นที่ที่ถูกทำลาย ในทางกลับกันสำหรับผู้ที่อยู่อาศัยใหม่ พื้นที่ริมน้ำที่ได้รับการพัฒนา

อาจกลายเป็นสถานที่แห่งการพักผ่อนหย่อนใจ หรือสถานที่แห่งความทันสมัย ดังนั้นในแต่ละมุมมองความหมายที่ผลิตสร้างขึ้นมากถูกอ่านและตีความจากฝั่งไหน ความหมายจะมีคุณค่าก็ต่อเมื่อสร้างอารมณ์และความรู้สึกต่อสิ่งนั้นในเชิงบวก แต่หากสร้างผลกระทบในเชิงลบก็ไม่ได้หมายความว่าตีความถึงการไร้ความหมายหรือ ไร้มีความหมาย แต่เป็นความหมายอีกชุดหนึ่ง ซึ่งหากพิจารณาในมิตินี้ในพื้นที่ ริมน้ำอาจเป็นแค่พื้นที่ทางกายภาพ หรืออาจเป็นพื้นที่ที่แปรเปลี่ยนเป็นสถานที่ หรือถิ่นที่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกและประสบการณ์ของผู้รับรู้

ชั้นที่ 6 วนกลับเปลี่ยนแปลง จากคำอธิบายในชั้นที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าเราจะให้ความหมายกับสิ่งไหนและอะไรที่มีน้ำหนักมากกว่ากัน อย่างเช่น ความรู้สึกของชาวบ้านที่ถูกพลัดถิ่น โดนไล่ที่ ถูกรื้อถอนอาจนำไปสู่การรวมกลุ่ม ประท้วง การเรียกร้องสิทธิ หรือการสร้างชุมชนใหม่ในพื้นที่อื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ ล้วนส่งผลต่อพลวัตเชิงพื้นที่ และความสัมพันธ์ทางอำนาจในเมือง รูปแบบวงจรนี้ จึงดำเนินไป อาจไม่ได้กลับไปเริ่มที่ชั้นแรกใหม่เสมอ แต่อาจสลับกลับไปมาหรือ ดำเนินอยู่ในสถานะใดสถานะหนึ่งยาวนานเท่าที่ตัวกระทำการนั้นมีอำนาจเหนือกว่า หรือมีความหมายในความเป็นเหตุเป็นผลที่ผูกโยงกับคน ประชาชน ส่วนใหญ่มากกว่า

การวิเคราะห์อารมณ์กับความรู้สึกโดยอาศัยฐานแนวคิดของ Massey, Thrift, และ Tuan ไม่ได้เป็นเพียงการอธิบายแบบผิวเผิน แต่เป็นการเปิดประตูสู่การทำความเข้าใจภูมิศาสตร์ที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เพราะพื้นที่มิใช่เพียงวัตถุที่อยู่ภายนอก แต่เป็นส่วนหนึ่งของประสบการณ์ชีวิตอันเต็มไปด้วยอารมณ์และความรู้สึก

สรุปและอภิปรายผล

จากความตั้งใจตั้งแต่ต้นของผู้เขียนที่ต้องการทำความเข้าใจอารมณ์ ด้วยกรอบคิดเชิงภูมิศาสตร์ จึงได้สร้างรูปแบบการวิเคราะห์เชิงภูมิศาสตร์ที่ พิจารณาพื้นที่ อารมณ์ และความรู้สึก ผ่านการสังเคราะห์แนวคิดของ Doreen Massey, Nigel Thrift และ Yi-Fu Tuan มาเป็นฐานการพัฒนาเชิงทดลอง ทั้งนี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าภูมิศาสตร์นั้นได้ขยายพรมแดนความรู้

อันเกิดจากการทดลองทางความคิดเชิงวิชาการ ซึ่งสามารถใช้เป็นแกนยึดสำหรับช่วยให้เข้าใจได้ว่าอารมณ์ ความรู้สึก ก่อรูป และแผ่ขานออกมาบนพื้นที่อย่างไร ดังนั้นหากเราเข้าใจมิติเชิงพื้นที่ทั้งสิ่งที่อยู่ในพื้นที่ บนกรอบของพื้นที่ของการปฏิสัมพันธ์กัน ก็จะทำให้เราสามารถจัดการอารมณ์ สร้างความรู้สึกอันแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมในเชิงพื้นที่ได้ ฉะนั้นปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจึงสามารถนำกรอบคิดนี้ไปใช้เพื่อวิเคราะห์ สำหรับจัดการแก้ไขปัญหา ได้หลากหลายยิ่งขึ้น เพราะเมื่อใดที่เรารับรู้อารมณ์ สัมผัสได้ถึงความรู้สึก นั่นก็หมายความว่าเรากำลังได้ยินเสียงของคน เสียงของผู้ที่เราศึกษา เสียงของผู้ประสบปัญหาผลกระทบ ซึ่งทำให้เราซอกเข้าไปสู่การปรับรูปแบบเพื่อแก้ไขปัญหาอันสามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นได้

อย่างไรก็ดีเพื่อเป็นการต่อยอดทางความคิด งานชิ้นนี้อาจต้องพิจารณาในมิติที่เชื่อมโยงอย่างรอบด้านและสกัดมิติเชิงนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่จับต้องได้มากยิ่งขึ้น หรืออาจใช้กรอบนี้ไปวิเคราะห์ในพื้นที่ที่มีความขัดแย้งทางอารมณ์สูง อย่างพื้นที่ชายขอบ พื้นที่เปราะบาง พื้นที่ตามแนวตะเข็บชายแดน พื้นที่ของการปะทะทางวัฒนธรรม พื้นที่ของการแสดงออกทางความคิดและการเมือง ตลอดจนพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติที่จะสามารถช่วยทดสอบให้เกิดความเข้าใจในกลไกของอารมณ์และความรู้สึกปรากฏออกมาได้

เอกสารอ้างอิง

- ชัยรัตน์ พลमुख. (2562). ทฤษฎีผัสสาอารมณ์ (Affect Theory) กับการศึกษา
วรรณกรรม. ใน สุรเดช โชติ อุดมพันธ์ (บ.ก.), *นววิถี: วิถีวิทยาร่วมสมัย
ในการศึกษาวรรณกรรม*. สยามปริทัศน์.
- อาทิตย์ เจียมรัตต์ัญญู. (2562). ผัสสาศึกษาและผัสสวิจารณ์: พัฒนาการ แนวคิด
ทฤษฎี และวิถีวิทยา. ใน สุรเดช โชติอุดมพันธ์ (บ.ก.), *นววิถี: วิถีวิทยา
ร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม*, สยามปริทัศน์.
- Anderson, K., & Smith, S. J. (2001). Editorial: Emotional Geographies.
Transactions of the Institute of British Geographers, 26(1), 7–10.
- Ahmed, S. (2014). *The cultural politics of emotion* (2nd ed.). Edinburgh
University Press.
- Damasio, A. (1994). *Descartes' error: emotion, reason, and the human
brain*. G.P. Putnam.
- Davidson, J., Bondi, L., & Smith, M. (2006). *Emotional geographies*.
Routledge.
- Massey, D. (1994). *Space, Place, and Gender* (NED-New edition).
University of Minnesota Press.
- _____. (2005). *For space*. Sage.
- Schachter, S., & Singer, J. E. (1962). Cognitive, social, and physiological
determinants of emotional state. *Psychological Review*. 69,
379-399.

- Thrift, N. (2000). 'Introduction: dead or alive?', in I. Cook, D. Crouch, S. Naylor and J. Ryan (eds), *Cultural Turns/Geographical Turns: Perspectives on Cultural Geography*. Prentice-Hall.
- _____. (2004). Intensities of Feeling: Towards a Spatial Politics of Affect. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*. 86(1), 57–78.
- Tuan, Y. F. (1990). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*. Columbia university press.
- _____. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press